

Robert Bońkowski
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8115-3222>
e-mail: robert.bonkowski@us.edu.pl

Żniwa w nazewnictwie rodzimych słowiańskich nazw miesięcy

Harvest in the native Slavic names of months

Abstrakt

W pracy poddano analizie oficjalne rodzime słowiańskie nazwy miesięcy motywowane najistotniejszymi dla ich przodków letnimi pracami polowymi związanymi ze zbiorem zbóż, tj. żniwami. O tym, jak były te prace istotne, świadczy cała paleta pojęć związana z motywacją odnoszącą się do zbierania plonów z pól. W nazewnictwie miesięcy znajdują się zarówno odniesienia do samej czynności żęcia i żniw, jak i przyrzędu do ścinania (żęcia) wyrosłego zboża. Obok nich spotyka się też odniesienia do nazwy jednego z gatunków ściętego zboża oraz do transportu wszelkich zebranych zbóż do zabudowań gospodarskich. Zanalizowane pod kątem etymologicznym, ale też kulturowym nazwy są również jednym z elementów tożsamości narodowej poszczególnych narodów słowiańskich i oddają językowy obraz świata widziany z pozycji letnich prac polowych. W związku z tym stanowią również niezaprzeczalne dziedzictwo kulturowe.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, tożsamość narodowa, sławistyka, nazwy miesięcy, żniwa, etymologia

Abstract

The article examines the official native Slavic month names motivated by harvest, i.e. historically the most important moment during the summer season. The importance of harvest is evidenced by the range of terms referring to all the activities farmers had to perform, such as reaping, threshing and cleaning the cut grain. In addition, these names also refer to the tool used to cut the ears of grain. Alongside the enumerated terms, one also encounters references to the name of one species of cut grain, as well as to the transportation of harvested grain to farm buildings. Analysed etymologically, but also culturally, these names prove to be among the elements shaping the national identity of individual Slavic peoples and to reflect the linguistic image of the world as seen from the perspective of summer fieldwork. As such, they also undeniably represent cultural heritage.

Keywords: cultural heritage, national identity, Slavic studies, month names, harvest, etymology

1. Wprowadzenie

Celem pracy jest analiza oficjalnych rodzimych, słowiańskich nazw miesięcy motywowanych najistotniejszymi dla naszych przodków letnimi pracami polowymi związanymi ze zbiorem zbóż, tj. żniwami.

Według *Małej encyklopedii rolniczej* żniwa to „okres zbioru zbóż [m.in. żyta, pszenicy, jęczmienia, owsa – R.B.] i innych roślin sprzątaných na nasiona (np. groch)” (Berger 1964: 994). Dawniej za początek żniw uznawało się rozpoczęcie koszenia żyta (Berger 1964: 994). W Polsce dla przykładu żniwa zazwyczaj trwają dwa miesiące: od mniej więcej 15 czerwca do 15 sierpnia i są dzielone na dwie części – tzw. żniwa małe (zbiera się wówczas jęczmień ozimy i rzepak, Berger 1964: 994) oraz tzw. żniwa duże (czyli zbiór pozostałych zbóż)¹. O tym, jak istotne były to czynności rolne dla naszych przodków, świadczy fakt, iż żniwa znalazły swoje językowe odbicie w nazewnictwie miesięcznym. Mnogość nazw odnoszących się do zbioru zbóż jest tego potwierdzeniem. W analizie uwzględniono kalendarzowe oficjalne słowiańskie nazwy standardowe. Do pełniejszego słowiańskiego obrazu włączono również nazewnictwo miesięcy Drzewian połabskich. Także na potrzeby niniejszego opracowania uwzględniono częściowo status standaryzacyjny nazw ludowych. Taka analiza w wielu przypadkach siłą rzeczy musiała uwzględnić również niektóre odmiany dialektalne słowiańskiego obszaru językowego².

Problem rodzimych słowiańskich nazw miesięcy interesował i interesuje w dalszym ciągu wielu badaczy. Już w XIX w. Słoweniec Franc Miklosich opublikował w 1867 r. w Wiedniu pracę *Die slavischen Monatsnamen* (Miklosich 1867). Dzieło to stało się przyczynkiem do dalszych badań i analiz nad nazwami tego typu. Należy tu odnotować np. wybitną rozprawę *Ukraińskie nazwy miesięcy na tle ogólnosłowiańskim* Tatiany Hołyńskiej-Baranowej (1969). Monografia ta, a także liczne artykuły naukowe odnoszące się do poszczególnych słowiańskich nazw miesięcy i ich pochodzenia są świadectwem bezpośredniego zainteresowania językoznawców i kulturologów tą właśnie problematyką zarówno w przeszłości, jak i obecnie.

W odniesieniu do samych miesięcy niektórzy badacze sądzą, że poszczególne miesiące i ich nazwy należy uznać za wytwór już słowiańskiej kultury (Łowmiański 1953: 26), aczkolwiek początkowo niekoniecznie musiały być one terminami astronomicznymi. Większość naukowców, którzy analizowali ten problem, uważa jednak, że przed przyjęciem chrześcijaństwa Słowia-

¹ Słoweńskie *mali srpan* i *veliki srpan* językowo oddają właśnie te tzw. małe i duże żniwa.

² Uwzględnione nazwy miesięcy za: Ulašin 2003: 27–33.

nie nie potrafili dzielić czasu na okresy miesięczne (Miklosich 1867: 1; Łoś 1925: 183; Zaimov 1954: 102–106). Aleksander Brückner sądzi nawet, że „dla oznaczenia pór i czasu używali Słowianie [...] terminów ogólnikowych o czasie, kiedy to zwykły się zielenić lub kwitnąć brzozy, dęby, lipy, wrzozy, mówiąc o brzeźniu, dębniu, lipniu lub lipcu” (Brückner 1939: 177).

Słowianie posiadali więc w swoim zasobie leksykalnym nazwy na oznaczanie lata i innych pór roku. Wyróżniali je i dzielili na wiele szczegółowych okresów, niemających pełnego pokrycia w dzisiejszej rachubie czasu. Jak pisze Hołyńska-Baranowa „istniały tzw. małe pory roku, nie pokrywające się z miesiącami księżycowymi, jak np. okres opadania liści ‘listopad’, a także okresy poszczególnych ważnych zajęć gospodarskich, jak żniwa itp.” (Hołyńska-Baranowa 1969: 77). Stopniowo te „małe pory roku” stawały się podstawą współczesnego nazewnictwa systemu miesięcznego. Zatem dzisiejsze słowiańskie nazwy miesięcy początkowo dotyczyły okresów o różnej długości, by następnie, po wprowadzeniu kalendarza, zostać przypisanymi do konkretnego miesiąca, z którym się najbardziej pokrywały. Wynikiem tego są czasami braki zgodności w miesięcznych systemach w odniesieniu do poszczególnych języków słowiańskich, związane z odmiennymi warunkami klimatycznymi (i w konsekwencji – wegetacyjnymi) dużego obszaru zamieszkanego przez Słowian.

Wśród współczesnych języków słowiańskich rodzime nazwy miesięcy zachowały się w językach (w kolejności alfabetycznej): białoruskim, chorwackim, czeskim, kaszubskim, polskim³ i ukraińskim. Z kolei język słoweński i oba języki serbołużyckie stosują podwójny system. W codziennej komunikacji Słoweńcy i Serbołużyczanie używają raczej nazw łacińskich lub grecko-łacińskich (Bońkowski 2003: 344), a formy rodzime wykorzystują w stylizacji literackiej.

We współczesnych językach słowiańskich nazwy miesięcy odnoszące się do żniw można semantycznie podzielić na:

- 1) bezpośrednio odnoszące się do czynności żniwnych (lub okresu po tych czynnościach) i mające w nich swoją motywację;
- 2) pośrednio odnoszące się do tych czynności z uwzględnieniem:
  - a) podstawowego narzędzia używanego podczas żniw – *sierpa*,
  - b) żętego gatunku zboża – w tym wypadku *jęczmienia* oraz
  - c) transportu zżętego zboża do domostw.

Semantycznie, blisko nich znajduje się kaszubski *zélNIK*⁴.

³ Z wyłączeniem trzeciego i piątego miesiąca roku.

⁴ Literacka kaszubszczyzna na nazwanie ósmego miesiąca roku posługuje się dziś nazwą *zélNIK*. Przywołuje to skojarzenie z kultem Matki Boskiej Zielnej i wydaje się neolo-

2. Nazwy bezpośrednio odnoszące się do czynności źniwnych (lub okresu po tych czynnościach) i posiadające w żniwach swoją motywację

Z przedstawionego zestawienia rodzimych nazw miesięcy (tab. 1) wynika, iż bezpośrednio do żniw odnoszą się następujące formy: błr. *жнівень*, głuź. *žnjenc*, dłuź. *žnjojski* oraz połab. *zanajsnē mond*. Określenia te nawiązują bezpośrednio do czasu największej kulminacji robót polnych – żniw. Dotyczą one miesiąca siódmego (*žnjojski*), przede wszystkim zaś ósmego (pozostałe formy), a sama motywacja ukazuje powiązanie z czasem żniw(a). Motywacja ich jest w zasadzie taka sama, czyli zbiór zbóż.

Wyjściowa forma *žniwo* znana była już w XV w. i oznaczała ‘żęcie i zbieranie z pola dojrzałego zboża’, ‘czas żęcia i zbierania zboża’, ‘zboże gotowe do zżęcia; plon, zbiór’ (Boryś 2005: 755). Obok niej zaczęła funkcjonować jej liczba mnoga – *žniwa*, czyli ‘czas żęcia zbóż, zbierania plonów’. Etymolodzy wywodzą ją od form *žąć*, *žnę* z dodanym przyrostkiem *-iwo* (analogicznie jak *tuczywo*, *mięsiwo*)⁵ (Boryś 2005: 755).

Nazwy wymienionych miesięcy pochodzą od określeń żniwnych, takich jak cz. *žně*, pol. *žniwa*, głuź. *žně* (Schuster-Šewc: 1798), połab. *zanij* (Polański 1994: 1056), błr. *жніво* (Martynaŭ 1985: 234), a wszystkie one z psł. *žbni [nom. acc. pl. od *žbnь (pierwotnie nomen actionis z sufiksem *-ь* do tematu czasu terażniejszego od *žęti, tj. *žbnq*, *žbneši*)] (Polański 1994: 1056)⁶. Sama budowa wyrazu w przypadku białoruskim wskazuje na połączenie morfemu rdzennego *жні-* [ewentualnie *жнів-* (Ostrowski 2011: 123)] (1.os. lp. *жну*), morfemu rzeczownikowego *-во-* (*жні-во*) oraz sufiksu *-ень* (< psł. **-bnь*)⁷. Natomiast głuź. *žnjenc* jest połączeniem morfemu rdzennego *žnje-* (psł. **žbnь-*)

---

gizmem semantycznym, ponieważ *žélnik* w języku kaszubskim to przede wszystkim ogród, w którym sadi się zioła i kwiaty. Podobnie sądzi na ten temat Krešimir Sučević Mederal, który uważa, że kaszubskie *žélnik* pochodzi prawdopodobnie od święta Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (potocznie zwanego *Matki Boskiej Zielnej*), obchodzonego dokładnie w środku ósmego miesiąca roku – 15 sierpnia właśnie (Sučević Mederal 2021: 291).

⁵ W odniesieniu do języka prasłowiańskiego: *žbn-ŏ ‘žnę’ (inf. *žę-ti ‘żąć’) + sufiks **-iv-a*, a te z kolei utworzone od pie. *pnia* na stopniu zanikowym **gǫ^hŋ-* ‘bronić, zakazywać, bić, razić’ oraz ‘gnać, pędzić’ (pie. *ŋ rozpada się na *in > *bn*, a stojąc przed spółgłoską, grupa ta nazalizuje się w *ę) (Smoczyński 2007: 180–181).

⁶ Leksem ten jest ogólnosłowiański, por. np. pol. *žąć* (*žnę*), głuź. *žęć* (*žnyć*), dłuź. *žes* (ts.), połab. *zanai* ‘žniwa’, cz. *žíti*, *žnouti*, słowac. *žat*, ros. *жатъ*, ukr. *жати*, bułg. *жѣна*, mac. *жнеє*, chorw., serb., bośn., czarn. *žēti*, słoweń. *žēti*, scs. *жати*, a to z psł. *žęti (*žbnŏ*).

⁷ Ten prasłowiański przyrostek, znajdujący się np. w rosyjskiej nazwie miesiąca *березень* ‘marzec’ lub ‘kwiecień’ (Sławski 1974: 80) czy np. dzisiejszych chorw. standardowych *lipanj* ‘czerwiec’, *srpanj* ‘lipiec’ jest sufiksem złożonym. Powstał on przez nawarstwienie się substancywizującego sufiksu **-jь* na sufiks **-bnь*, **-bno* (Sławski 1974: 138, 214).

Tabela 1. Rodzimy system miesięczny we współczesnych językach słowiańskich

łac.	scs.*	słoweński	chorwacki	ukraiński	białoruski	czeski	polski	dolno- łużycki	górnol- łużycki	kaszubski
<i>januarius</i>	prosinьсь	prosinec	siječanj	січень	студзень	leden	styczeń	wezymski	wulki różk	stęcznik
<i>februarius</i>	sčepьнь	svečan	veļjača	лютий	люты	únor	luty	swěckowny	mały różk	gromicznik
<i>martius</i>	suxyǰь	sušec	ožujak	березень	сакавік	březen	marzec**	pózymski	nalětnik	strěmiannik
<i>aprilis</i>	brězenь	mali traven	travanj	квітень	красавік	duben	kwiecień	jašovnik, nalětny	jutrownik	lžekwiat
<i>maius</i>	trěvenь	veliki traven	svibanj	травень	травень	květen	maj**	rozhelony, rožownik	rožownik	mój
<i>junius</i>	izokъ	rožnik	lipanj	червень	чэрвень	červen	czerwiec	smažki	smažnik	czerwińc
<i>julius</i>	čъvьenь	mali srpan	srpanj	липень	ліпень	červenec	lipiec	žnjojski	pražnik	lěpińc
<i>augustus</i>	zarevъ	veliki srpan	kolovoz	серпень	жнівень	srpen	sierpień	jacmjeński	žnjenc	zělnik
<i>september</i>	rujenь	kimavec	rujan	вересень	верасень	září	wrzesień	požnjenc, nazymski	požnjenc	sěwnik
<i>october</i>	listopadъ listogonъ	vinotok	listopad	жовтень	кастрычнік	říjen	październik	winowc, winski	winowc	rujan
<i>november</i>	grudenъ	listopad	studeni	листопад	лістапад	listopad	listopad	miłośny	listopad, nazymnik	lěstopadnik, smitan
<i>december</i>	studenъ	gruden	prosinac	грудень	снежань	prosinec	grudzień	zymski	hodownik	godnik

* formy z języka scs. za: Moszyński 1984: 143–144

** nazwa pochodzenia łacińskiego

+ odczasownikowego morfemu rzeczownikowego wskazującego na czynność *-n* (psł. **-n-ŋje > -n'e-*)⁸ + formantu *-c* (psł. **-bcč*). W tym wypadku mamy do czynienia z powszechną w obu językach łużyckich dążnością do uproszczenia budowy tematu przez wyrównanie do przypadków, w których nie występowało *e*-ruchome⁹. Innymi słowy, doszło tu do zaniku *e*-ruchomego i do zrównania mianownika z przypadkami zależnymi¹⁰.

Z kolei miesiąc następny po żniwach (dziewiąty w roku), kiedy to czynności polowe się już zakończyły, dla Łużyczan był inspiracją do uwzględnienia miesiąca poprzedzającego – *žnjeńc* – jako wyrazu motywującego. Dzisiejsze *dłuż. i głuž. požnjenc* bezpośrednio nawiązuje do jednego z dolnołużyckich określeń na oznaczenie poprzedniego miesiąca, a mianowicie formy *žnjenc*. W związku z tym *požnjenc* dokładnie oznacza ‘miesiąc po sierpniu, miesiąc po żniwach’. W tym wypadku mamy do czynienia z typową prefiksacją, gdzie dodany prefiks *po-* pełni funkcję lokalizacji czasowej w odniesieniu do wyrazu motywującego¹¹.

Osobliwą na tym gruncie formą wydaje się być połab. *zanajsně mond*, która w dokładnym tłumaczeniu oznacza ‘miesiąc żniwny; miesiąc, kiedy są żniwa’. Według Janiny Heydzianki-Pilatowej jest to kalka mieszana dolnonie-

⁸ Tego typu konstrukcje dewerbalne (ulegające często konkretyzacji) i tworzące nazwy czynności oraz stanu oparte były pierwotnie na imiesłowie przeszłym biernym, a sam typ odznacza się znaczną produktywnością. W ten sposób tworzone rzeczowniki wykazują ścisły związek z czasownikiem, zachowując jego podstawowe kategorie, jak aspekt czy iteratywność (Sławski 1974: 85).

⁹ W językach łużyckich (choć nie tylko) w rzeczownikach posiadających dawny przyrostek *-bc-* (a także przyrostki *-čk-*, *-čk-*, *-bs-*, *-čt-*) miało miejsce usunięcie *e*-ruchomego na zasadzie wyrównania do form, które kończyły się na pełną samogłoskę i w związku z tym posiadały słaby, niewokalizujący się jer w sufiksie, por. np. *zbytłk* ‘zbytek’, *końc* ‘koniec’ (Dejna 1993: 205) czy *žnjenc* ‘sierpień’.

¹⁰ Podobny proces widoczny jest również w języku kaszubskim oraz, jako jego resztki, w pasie gwar północnopolskich (od Krajny po Suwalskie; w przeszłości zjawisko usuwania *e*-ruchomego w gwarach polskich było dużo szersze i mogło sięgać znacznie dalej na południe, obejmując północną część Wielkopolski, Kujawy i prawobrzeżne Mazowsze) (Dejna 1993: 205–206) i jest bardzo stary, ponieważ już w *Bulli gnieźnieńskiej* z 1136 r. spotykamy się z pewnymi formami bez *e*-ruchomego. W niektórych gwarach północnopolskich również można spotkać formy, w których charakterystycznemu dla polszczyzny ogólnej *e*-ruchomemu odpowiada zero dźwięku (por. np. *worłk* = *worek* czy *kupc* = *kupiec*) (Klemensiewicz 2015: 54). Często proces ten dotyczy dopełniacza lmn. nazw miejscowych (Dejna 1993: 205). Zdarza się też, że zjawisko to przenika granicę gwara – język ogólnopolski i obejmuje pewne północnopolskie toponimy, których gwarowa odmiana przez przypadki przenika tę linię i, jako poprawna, funkcjonuje w języku ogólnopolskim, por. np. ogólnopolskie M. lmn. *Suwałki* – D. lmn. *Suwałk*, czy M. lmn. *Sejny* – D. lmn. *Sejn* (w przeciwieństwie np. do M. lmn. *Janki* – D. lmn. *Janek*, M. lmn. *Kruklanki* – D. lmn. *Kruklanek*, analogicznie jak M. lmn. *zapątki* – D. lmn. *zapątek*, czy M. lmn. *snopowięzałki* – D. lmn. *snopowięzałek* itp.).

¹¹ Na podobnej zasadzie powstały też np.: *dłuż. póżymski* ‘miesiąc po zimie’ – marzec, a także ukr. dial. *noiuomuŭ* ‘ts.’.

mieckiej nazwy *armand*. W tym wypadku strukturalne złożenie niemieckie zostało na gruncie drzewiańskim przetworzone w związek o składnikach: drzewiański *zanajsně* + niem. *Mond* ‘miesiąc’ (Heydzianka-Pilatowa 1977: 58).

3. Nazwy pośrednio odnoszące się do czynności żniwnych

W słowiańszczyźnie obok bezpośredniego związku semantycznego ze żniwami funkcjonują także nazwy kolokacyjnie bezpośrednio związane z okresem największej kulminacji robót polnych, także gatunku żętego zboża i jego późniejszego transportu.

3.1. Nazwy pośrednio odnoszące się do czynności żniwnych z uwzględnieniem podstawowego narzędzia używanego podczas żniw – *sierpa*

Na bezpośrednią bliskość ze żniwami wskazuje łączliwość leksykalno-semantyczna będącego wcześniej w użyciu *sierpa*¹² – sierpem się żnie (w przeciwieństwie do kosa, którą się kosi). Dawniej zboże żęto sierpami, ponieważ sądzono, iż kosa, której zaczęto używać w późniejszym okresie, była traktowana jako atrybut i symbol śmierci, zaś zboże daje życiodajny chleb, w związku z tym nie godziło się kosić zboża kosą. Z biegiem czasu złamano ten zwyczaj i doszło do przejścia z żęcia sierpem na koszenie żyta kosą, co było zresztą skokiem (i zarazem szokiem) cywilizacyjnym, które barwnie opisał Edward Redliński w „Konopielce”¹³. Zmieniło to nieco obyczaje żniwne i przyspieszyło czas zbioru plonów.

¹² Forma *sierp* pochodzi z psł. *sǫpъ (*sǫpъ lub ewentualnie *sǫrpъ) ‘sierp’. Spotykamy się z nią w języku scs. (*срѣно* ‘sierp’), a współcześnie w słoweńskim, chorwackim, serbskim, bośniackim i czarnogórskim *sǫp*, rosyjskim *сѣпъ*, czeskim *srp*, jak i w innych językach słowiańskich. Bezpośrednio do niej nawiązują lotewskie *sirpis*, *sirps*, greckie *hárpē*, staroindyjskie *srñī* ‘ts.’. Wszystkie one wywodzą się z indoeuropejskiego **serp-* ‘ciąć, ostry’ (Bezlej 1995: 310).

¹³ Ukazane to zostało na przykładzie jednego z głównych bohaterów – niepiśmiennego chłopca Kazimierza Bartoszewicza, który zdobywa się na największą prowokację wobec uświęconych zwyczajów wspólnoty wiejskiej. Mianowicie, w czasie żniw „wychodzi z kosą w pole, ignorując rady, aby się opamiętał, gdyż nie wierzy już w zniewalającą moc przekonań obecnych w myśleniu reszty społeczności” (Rydlewski 2017: 153) i ścina żyto kosą, a nie sierpem, co przez okolicznych chłopów uważane jest za profanację. Przypuszcza się, że problem przejścia z sierpa na kosę istniał w niektórych regionach Polski jeszcze po II wojnie światowej. Jak pisze Radosław Kawczyński, spór ten „jak się zdaje, musiał istnieć na Białostockczyźnie w czasach jeszcze po II wojnie światowej. Autor *Konopielki*, pochodzący z podbiałostockiej wsi i pracujący przez czas jakiś w gospodarstwie, musiał mieć o nim pewne

Zrekonstruowana prasłowiańska forma **sǫrpnъ* (składająca się z dwóch morfemów – rdzennego **sǫrpn* + sufiksalnego *-bъ*) znana jest w całej słowiańszczyźnie (zachodniej, wschodniej i południowej) i oznacza miesiąc siódmy lub ósmy, por. pol. *sierpień*, cz. *srpen* i ukr. *серпень* na oznaczenie miesiąca ósmego oraz chorw. *srpanj* (siódmy miesiąc roku) i słoweń. *mali srpan* (siódmy miesiąc) i *veliki srpan* (ósmy miesiąc) (Šek Mertük 2013: 422–423). Przyczyną takiego wahania są różnice klimatyczne, związane ze wcześniejszą wegetacją na południu Europy. W związku z tym **sǫrpnъ* jest miesiącem sierpa, czyli żniw. W taki sposób interpretują nazwę Franz Miklosich (Miklosich 1867: 20–21), Adam Patačić („od srpa kojim se ženje”) (Patačić 1772–1779) czy Kazimierz Moszyński („**sǫrpnъ* nawiązuje do żniw”) (Moszyński 1968: 148).

Takie też wyjaśnienie nazwy poetycko przedstawia Josip Relković, poeta epoki chorwackiego oświecenia:

Serpnu ime nadila su polja
Žuta hranom : – žito je najbolja, –
Koje zrêlo težaka zaziva,
Da mu serpa pod klasje zadiva,
I da žanjuć, trud sebi naplati
Od oranja, i sême povrati.
Sad se vidi serp kako zateže,
Terže snopje il lagano reže,
Tako kaže i težbu oranja,
Vrême sêtve i ostala manja,
Koja kućnik okó hrane radi,
Da plod dobar od svog' truda vadi (Relković 1796: 6).

Również w przysłowiach ludowych silnie uwidacznia się nierozzerwalny związek ósmego miesiąca roku z pracami polowymi, por. np. pol.: *Jeśli w sierpniu dni jasne, będą stodoły ciasne; Kiedy sierpień przychodzi, reszta zboża z pola schodzi, Czego sierpień nie dowarzy, tego wrzesień nie doparzy.*

---

wyobrażenie, skoro znalazło to swoje »odzwierciedlenie« w *Konopielce*” (Kawczyński 2001: 248–249). O tym, że takie spory faktycznie miały miejsce, można wnioskować z autobiograficznych wspomnień badaczy kultury ludowej. Opisał to w osobistej refleksji np. Włodzimierz Pawluczuk, który zauważył, „iż zwolennicy sierpa twierdzili uparcie, iż praca kosą wcale nie jest wydajniejsza, wskazywali na ogromne rzekomo straty powodowane przez wysypywanie się ziarna z kłosów przy spręćcie kosą itp. Jeszcze w latach pięćdziesiątych, gdy autor tych słów – pracując na gospodarstwie jako człowiek całkiem jeszcze młody – wychodził do sprzętu zbóż z kosą, jego najbliżsi starszego pokolenia odchodzili w drugi koniec zagonu, by nie oglądać tego »marnotrawstwa i niechlujstwa«” (Pawluczuk 1972: 145).

3.2. Nazwa bezpośrednio odnosząca się do jednego z żętych w czasie żniw gatunków zboża – jęczmienia

Także Dolnołużyczanie nazwą ósmego miesiąca nawiązują do prac na roli. Ich forma *jacmjeński* silnie wskazuje na związek z jęczmieniem, który dojrzewa i jest żęty właśnie w sierpniu. Z formalnego punktu widzenia *jacmjeński* nie przedstawia trudności. Jest to swoista elipsa. Formalnie jest to przymiotnik składający się z rdzenia *jacmjeń* ‘jęczmień’ oraz z sufiksu *-sk* („i” w tym przypadku jest wyznacznikiem formalnym rodzaju męskiego), i pochodzi od zestawienia *jacmeński mjasec* ‘miesiąc jęczmienny, jęczmienią’¹⁴ (Schuster-Šewc 1978–1996: 439).

3.3. Nazwa bezpośrednio odnosząca się do czynności związanej z transportem zżętego zboża do domostw

Po ścięciu, siano jest suszone i transportowane do zagród. To właśnie transport siana lub skoszonego zboża (który zwykle odbywał się wozem) dał sierpniowi nazwę w języku chorwackim (a także w niektórych gwarach słoweńskich). Mowa tu o chorw. *kolovoz* (względnie dial. słoweńskim *kolovoz/ kolovožnjak*). Jego budowa jest przejrzysta. Jest to złożenie składające się z psł. **kolo* oraz psł. **vozъ* ‘wóz’. **Kolo* posiada swoje dzisiejsze kontynuanty w całej słowiańszczyźnie, por. scs. *коло*, pol. *koło*, cz. i słowac. *kolo*, ukr. *коло/колесо*, ros. *колесо*, chorw. *kolo*. Psł. **kolo* z kolei wywodzi się z ie. **k^wel* ‘skręcać, ruszać się’ (Rejzek 2001: 286); od identycznej podstawy powstał np. grecki *κύκλος* ‘cykl, koło, krąg’). Podobnie Pavao Skok wiąże powyższe złożenie ze zwożeniem zboża z pól, łąk, por. *kolovoz* »1 august, nazvan od voženja iz polja, livada itd. (Skok 1970: 126).

Druga część złożenia chorwackiej nazwy ósmego miesiąca roku również wywodzi się z języka prasłowiańskiego. Mianowicie psł. **vozъ* ‘wóz’ posiada swoje kontynuanty na terenie całej słowiańszczyzny, por. pol., łuż. *wóz*, cz. *vůz*, słowac. *voz*, słoweń. *vôž*, ukr. *вiз*, ros., blr., mac., bułg. *Ѡз*. Wszystkie one występują w identycznym znaczeniu – *wóz*. Co ciekawe, jedynie w językach, których podstawą jest dialekt sztokawski, a więc w języku chorwackim, serbskim, bośniackim i czarnogórskim *voz/Ѡз* oznacza ‘ilość materiału mieszczącą się na jednym wozie, kopa, kupa (np. siana)’, przy czym w trzech ostatnich forma ta ma obecnie przede wszystkim wtórne

¹⁴ Forma miesiąca utworzona w taki sposób nie jest wyjątkowa w języku dolnołużyckim, por. np. inne w tym języku – wspomniane *pózymski* „marzec”, ale także *wezymski* (Schuster-Šewc 1978–1996: 439), jak i ukr. dial. *нолюмуї* ‘ts.’.

znaczenie *pociągu* (Bezłaj 2005: 347). Warto zaznaczyć, że psł. **vozъ* posiada swoje odpowiedniki również w innych językach indoeuropejskich, por. np. stind. *vāhas*, gr. *ὄχος* (w tym samym znaczeniu). Zresztą niem. *Wagen* ‘wóz, samochód, wagon’ ale i *Weg* ‘droga’ są tej samej proveniencji. W tym przypadku wszystkie wyrazy mają źródło w pie. **wog’ho-* < **weg’h-* ‘jechać, wieźć’ (Rejzek 2001: 725).

4. Wnioski

W perspektywie ogólnosłowiańskiej pochodzenie będących w oficjalnym użyciu rodzimych nazw miesięcy oddaje istotny (o ile nie najważniejszy) czas czynności związanych z gromadzeniem zboża niezbędnego dla całorocznego przeżycia naszych przodków. O tym, jak były one dla nich ważne, świadczy cała paleta nazw związanych z motywacją odnoszącą się do zbierania zbiorów z pól. W nazewnictwie miesięcy znajdują się odniesienia do samej czynności żęcia i żniw, przyrządu do ścinania (żęcia) dojrzałego zboża, jak i nazwy jednego z gatunków ścinanego zboża. Obok tych określeń znajduje się również nawiązanie do transportu zboża do zabudowań gospodarskich¹⁵. W bezpośrednim sąsiedztwie pojawia się też jedna z nazw odnoszących się do Matki Boskiej Zielnej. Zanalizowane nazwy są niewątpliwie jednym z elementów tożsamości narodowej poszczególnych narodów słowiańskich i oddających językowy obraz świata widziany z pozycji istotnych dla nich letnich prac polowych.

Wykaz skrótów

blr. – białoruski; bośn. – bośniacki; bułg. – bułgarski; chorw. – chorwacki; cz. – czeski; czarn. – czarnogórski; dluž. – dolnołużycki; głuż. – górnołużycki; gr. – grecki; luz. – łużycki; mac. – macedoński; niem. – niemiecki; pie. – praindoeuropejski; pol. – polski; połab. – połabski; psł. – prasłowiański; ros. – rosyjski; scs. – staro-cerkiewno-słowiański; serb. – serbski; słowac. – słowacki; słoweń. – słoweński; stind. – staroindyjski; ukr. – ukraiński

Literatura

- Berger S. i in. (1964): *Mała encyklopedia rolnicza*. Warszawa.
 Bezłaj F. (1995): *Etimološki slovar slovenskega jezika*. T. III. Ljubljana.
 Bezłaj F. (2005): *Etimološki slovar slovenskega jezika*. T. IV. Ljubljana.

¹⁵ O tym, jak również dzisiaj istotne są czynności dotyczące transportu zboża, świadczy problem tzw. inicjatywy zbożowej i zapewnieniem światowego bezpieczeństwa żywnościowego, związanego z wojną w Ukrainie i utrudnieniem eksportu zboża drogą morską z Ukrainy do krajów trzecich.

- Bońkowski R. (2003): *Łacińskie nazwy miesięcy i ich miejsce w dzisiejszej słowiańszczyźnie*. [W:] *Śląskie studia lingwistyczne*. Red. K. Kleszczowa, J. Sobczykowa. Katowice, s. 343–348.
- Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Brückner A. (1927): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Dejna K. (1993): *Dialekty polskie*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Heydzianka-Pilatowa J. (1977): *Określenia czasu w języku Drzewian połabskich*. Cz. V: *Nazwy miesięcy*. „*Slavia Occidentalis*” 34, s. 47–64.
- Holyńska-Baranowa T. (1969): *Ukraińskie nazwy miesięcy na tle ogólnosłowiańskim*. Wrocław.
- Kawczyński R. (2001): *Rytualizacja pracy jako rekompensowanie braku symbolu – przykład „Konopielki”*. [W:] *Czy metamorfoza magiczna rekompensuje brak symbolu?* Red. J. Kmita. Poznań, s. 243–257.
- Klemensiewicz Z. (2015): *Historia języka polskiego*. Warszawa.
- Łoś J. (1925): *Gramatyka polska*. Cz. 2: *Słowotwórstwo*. Lwów–Warszawa–Kraków.
- Łowmiański H. (1953): *Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich*. Warszawa.
- Martynaŭ V.U. (red.) (1985): *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. T. 3. G–I. Minsk.
- Miklosich F. (1867): *Die slawischen Monatsnamen*. Wien.
- Moszyński K. (1967): *Kultura ludowa Słowian*. T. I. Warszawa.
- Ostrowski B. (2011): *Rok, pora roku, miesiąc... – leksyka temporalna w słownikach gwarowych Grodzieńszczyzny i jej literackie ekwiwalenty*. „*Acta Baltico-Slavica*” 35, s. 109–129.
- Patačić A. (1772–1779): *Dictionarium latino-illyricum et germanicum, Veliki Varadin i Kaloča, 1772–1779*. (rukopis, čuva se u knjižnici Kaloče nadbiskupije, sign. MS 704). Za: Jonke Lj. (1945): *Patačićeva leksikografska nastojanja i ostvarenja u području hrvatskog jezika*. Zagreb 1945.
- Pawluczuk W. (1972): *Światopogląd jednostki w warunkach rozpadu społeczności tradycyjnej*. Warszawa.
- Polański K. (1994): *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich*. Zeszyt 6: *Un – Żornü*. Suplement. Warszawa.
- Rejzek J. (2001): *Český etymologický slovník*. Leda.
- Relković J.S. (1796): *Kuénik. Pretisak u: Danica Ilirska, br. 2, Dana 14. Sěčnja 1837, str. 5–8*, <http://www.columbia.edu/cu/web/digital/collections/cul/texts/ldpd_7090093_001/pages/ldpd_7090093_001_00000217.html>, dostęp: 02.09.2022.
- Rydlewski M. (2017): *Spór o kosę w „Konopielce” Edwarda Redlińskiego a zmienne treści percepcyjne schematów pojęciowych*. „*Etnografia Polska*” LXI/ 1–2, s. 147–166.
- Schuster-Šewc H. (1978–1996): *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und nieder-sorbischen Sprache*. Bautzen.
- Šek Mertük P. (2013): *Fran Miklošič in slovenska imena mesecev*. [W:] *Obdobja 32: Družbena funkcija jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ur. A. Žele. Ljubljana, s. 417–425.
- Skok P. (1970): *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga druga K – poni. Zagreb.
- Sławski F. (red.) (1974): *Słownik prastłowiański*. T. 1. A–B. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Smoczyński W. (2007): *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno.
- Sučević Mederal K. (2021): *When Do the Leaves Fall and When Do We Reap? – Semantic Analysis of Folk Month Names in the Languages of Eastern Europe*. „*Research in Language*” 19/3, s. 285–303.
- Ulašin B.D. (2003): *Mesiace u Slovanov*. „*Slovanská vzájomnost*” III/4, s. 27–33.
- Zaimov Y. (1954): *Bŭlgarskite narodni imena na mesecite*. „*Izvestiâ na Instituta za bŭlgarski ezik*” 3, s. 101–147.

